
ИЗМЕЂУ РЕГИОНА И СВЕТА:
Из историје културне дипломатије Југославије
(1945–1992)

**ИЗМЕЋУ РЕГИОНА И СВЕТА:
Из историје културне дипломатије Југославије
(1945–1992)**

Приредили

Александра Колаковић
Слободан Селинић

Рецензенти

проф. др Александар Животић, редовни професор,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
др Радмила Радић, научни саветник у пензији, Институт за новију историју Србије
др Драгомир Бонцић, научни саветник, Институт за савремену историју

Издавач

Институт за европске студије
Трг Николе Пашића 11
11000 Београд

За издавача

Др Слободан Зечевић

Лектура

Татјана Хаџић Јововић
Миљана Протић

Техничка обрада

Весна Пијановић

Штампа

Досије студио, Београд

Тираж

100

ISBN 978-86-82658-06-1

Уредници:
Александра Колаковић
Слободан Селинић

ИЗМЕЂУ РЕГИОНА И СВЕТА

Из историје културне дипломатије Југославије (1945–1992)

Институт за европске студије
Београд 2026.

САДРЖАЈ

САРАДЊА, ИЗАЗОВИ, СПОРОВИ: ЈУГОСЛОВЕНСКА КУЛТУРНА ПОЛИТИКА У ОКРУЖЕЊУ

Оливера ДРАГИШИЋ

Хладноратовска динамика културне дипломатије у
југословенско-бугарским односима од почетка 60-их
до 80-их година 20. века 23

Божица СЛАВКОВИЋ МИРИЋ

Између помоћи и сарадње: југословенско-албански
културни односи 1945–1948. 45

Ивана ВЕСИЋ

У правцу развијања блиских, добросуседских односа:
Југословенски приступ културној дипломатији на подручју
(Н)Р Мађарске (1945–1991) 83

Петар ДРАГИШИЋ

Југославија и Аустрија у првој половини педесетих година:
култура и политика 121

Јелена МИТИН

Југословенско-грчка културна сарадња педесетих и
шездесетих година 20. века 137

КУЛТУРНЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ И ИНСТИТУЦИЈЕ

- Љиљана РОГАЧ МИЈАТОВИЋ, Милена ДРАГИЋЕВИЋ ШЕШИЋ**
 Међународни фестивали и манифестације у културној
 дипломатији Југославије током Хладног рата 163
- Бојан СИМИЋ**
 Институту за културу у Јужној Америци током педесетих
 година XX века као средство промоције социјалистичке
 Југославије 189
- Саша МИШИЋ**
 Културна дипломатија у југословенско-италијанским
 односима: случај отварања читаонице Италијанског
 културног института у Београду 1965. године 207

ИЗМЕЋУ МОСКВЕ И ВАШИНГТОНА: КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ И ИЗАЗОВИ ХЛАДНОГ РАТА

- Момир Н. НИНКОВИЋ**
 Југословенско-совјетска сарадња на музичком плану
 1945. године. Гостовања совјетских уметника 239
- Слободан СЕЛИНИЋ**
 Савезништво и разлике: Југословенска културна политика
 према Чехословачкој и Пољској од краја Другог светског
 рата до сукоба Југославије и Информбироа 265
- Александра КОЛАКОВИЋ**
 Културна сарадња Француске и Југославије након Резолуције
 Информбироа (1948): нови путеви сарадње 289
- Нађалија ДИМИЋ ЛОМПАР**
 Културна сарадња као политички изазов: Југославија и Немачка
 Демократска Република 50-их и 60-их година 20. века 321
- Јелена ТОДОРОВИЋ ЛАЗИЋ**
 Културна сарадња између САД и Југославије (1953–1963) 355

др Слободан Селинић

научни саветник

Институт за новију историју Србије

E-mail: slobodanselinic@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8685-889X

<https://doi.org/10.46793/82658.06.1.265S>

UDK 327:316.7(497.1:437)"1946/1948"

327:316.7(497.1:438)"1946/1948"

930.85(497.1)"1946/1948"

Савезништво и разлике: Југословенска културна политика према Чехословачкој и Пољској од краја Другог светског рата до сукоба Југославије и Информбироа

Апстракт: У раду су истакнуте најважније одлике културне политике Југославије после Другог светског рата према Чехословачкој и Пољској као политички блиским словенским земљама. Описани су видови сарадње и њене институционалне основе, али и примери неразумевања и различитости.

Кључне речи: Југославија, Чехословачка, Пољска, култура.

Позиционирање Југославије у свету насталом крајем Другог светског рата било је одређено победом комуниста у грађанском рату, учешћем у антифашистичкој коалицији и политичком и идеолошком блискошћу нових власти са Совјетским Савезом. Таква позиција је налагала успостављање што дубље културне сарадње са другим словенским државама, у којима су комунисти освајали власт после рата, посебно са онима које су, попут Југославије, биле жртве фашизма и ратне победнице. Такве су, осим СССР-а, биле и Чехословачка и Пољска.

Културна дијипломатија у служби сипољне иполийиике: сарадња

Претходница сарадње у другим областима било је успостављање политичког савезништва. То је постигнуто уговорима о пријатељству, које је Југославија склопила са државама Пољака, Чеха и Словака. Југословенско-пољски уговор закључен је 18. марта, а југословенско-чехословачки 9. маја 1946. године.¹ Због нерешених питања између Пољске и Чехословачке, пре свега око Тјешина, чехословачко-пољски уговор потписан је тек 10. марта 1947. у Варшави.²

Ови уговори били су израз уверења о неопходности повезивања словенских антифашистичких земаља, које су претрпеле велике жртве у Другом светском рату, ради спречавања нове немачке агресије. Послератна Југославија је зато упирала поглед превасходно ка словенским земљама. Ипак, положај Чехословачке и Пољске, као и њихов значај за Југославију нису били сасвим исти, иако је југословенска дипломатија имала исте политичке циљеве у вези са њима. Наиме, Чехословачка је могла да буде кориснија Југославији у изградњи земље после рата, како привредно тако и културно, делимично и због мањег страдања у рату, али и због традиције сарадње у бројним областима пре рата, када су економске и културне везе биле веома јаке. О разликама упечатљиво сведоче импресије Јосипа Броза, које је донео из посета Пољској и Чехословачкој. Основни утисак из Пољске биле су велике размере страдања целе земље и Варшаве, а из Чехословачке њена снажна индустрија, од које је Југославија очекивала помоћ у изградњи своје привреде.³

Културна политика Југославије према Пољској и Чехословачкој пратила је политичке односе. То значи да је била веома пожељна сарадња

¹ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije* 1918–1988, (Beograd: Nolit, 1988), III/191, 192; Petar Dragišić, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2007), 136–141.

² Galina P. Murashko and Albina F. Noskova, „Stalin and National-Territorial Controversies in Eastern Europe, 1945–1947”, Part 2, *Cold War History*, Vol. 2, No. 1, October 2001, p. 156; Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије [у даљем тексту ДАМСПРС], Политичка архива [у даљем тексту ПА], 1946, ЧСР, ф. 16, д. 9, Пов. др. 2124; *Воспичная Европа в документах российских архивов 1944–1953*, (Москва – Новосибирск, 1997), I/232.

³ *Zapisi sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945 – 7. jul 1948)*, priredio Branko Petranović, (Beograd: Arhiv Jugoslavije, Službeni list SRJ, 1995) 138, 139, 140, 141.

са словенским земљама, жртвама фашизма и припадницама совјетске сфере утицаја у Европи. Истовремено, она је морала да буде идеолошки и политички уподобљена погледима Комунистичке партије Југославије у доба агитпроп културе, која је копирала совјетске узор. Морала је, такође, да буде државна, тј. под окриљем државних институција, али и међудржавна, тј. формализована конвенцијама о културној сарадњи, које је Југославија потписала са Пољском 16. марта 1946. у Варшави, а са Чехословачком 27. априла 1947. у Београду. Конвенције су предвиђале свестрану сарадњу у разним сферама културног, уметничког и научног живота.⁴

Сарадња се, утемељена на уговорима о савезништву и културним конвенцијама, одвијала под будним оком државних институција. Оне су бринуле о садржају културних веза и одређивале који ће уметници и њихова дела бити политички подобни и уметнички вредни за представљање другим срединама. У тај посао су била укључена југословенска дипломатска представништва, у којима су постојали аташеи за културу, савезна и републичка министарства, те бројни комитети и комисије.

Државни патронат над сарадњом у сфери културе подразумевао је и оснивање друштава за културну сарадњу. У њихово руководство Југославија је бирала политички проверене људе, угледне јавне личности,

⁴ Конвенција са Пољском је предвидела оснивање научних института, који би се бавили „свестраним проучавањем” живота и културе друге државе, разменом истраживача, студената и научника, разменом публикација, преводима дела, организовањем изложби, предавања, посета и течајева сликара, музичара и глумаца, организовањем екскурзија итд. Архив Југославије [у даљем тексту АЈ], фонд 314, Комитет за културу и уметност при Влади ФНРЈ, ф. 3, ј. 10, Везе са Пољском, Конвенција о културној сарадњи...; Zdzisław Bieganski, „Polsko-jugosłowiańskie relacje kulturalne w latach 1945–1948”, *Polska i Jugosławia po II wojnie światowej*, pod redakcją Momčila Pavlovicia, Nebojšy Stamboliji, Andrzeja Zaćminkskiego, Bydgoszcz, 2016, 275–296. Конвенција са Чехословачком је предвидела размену научника, културних и уметничких радника, ђака и студената, оснивање културних институција на територији друге државе, сарадњу фискултурних, научних, културних, просветних, уметничких друштава, размену књига, часописа, штампе и других публикација, размену филмова, одржавање изложби, концерата, предавања, позоришних представа, давање стипендија за студирање, стручно школовање и истраживање на територији друге државе, као и стварање мешовите комисије чији је циљ да изради мере за спровођење Конвенције. АЈ, фонд 15, Президијум Народне скупштине ФНРЈ, ф. 16, ј. 285; Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сарђу. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 271–275.

одане сарадњи са братским словенским земљама и народима. Таква друштва су у Југославији била продужена рука власти.

Оснивачка скупштина Културног друштва Југославија – Пољска одржана је 28. фебруара 1946. у Београду. За председника је изабран академик Вељко Петровић. У Пољској је 10. фебруара 1946. основано Друштво југословенско-пољског пријатељства. У мају 1946. друштво је имало пет секција: Варшава, Краков, Познањ, Катовице и Лођ. Главни одбор Друштва Пољска – Југославија процењивао је крајем 1947. да је на територији целе Пољске било око 30.000 чланова друштва. Ова друштва су организовала прославе националних празника, предавања (у Варшави су држана предавања о НОБ-у и била су „релативно добро посећена”), изложбе, пријеме за истакнуте госте из друге земље, размену књига, затим су слала поклоне, стварала позитивну слику о другој земљи у штампи (у пољској штампи су 1947. објављене фотографије са радних акција у Југославији) итд.⁵

Иако је у овом погледу југословенска политика према Чехословачкој била истоветна као према Пољској, постојале су крупне разлике. Наиме, у Југославији је постојало једно друштво за сарадњу са Чехословачком, које се стриктно придржавало политике владајуће КПЈ и југословенске владе у области културе и спољне политике. Супротно од тога, у Чехословачкој је постојало више друштава за сарадњу са Југославијом, а једно од њих било је настављач предратних, за нову југословенску власт потпуно непожељних традиција.

Културно друштво Југославија – Чехословачка основано је у Београду 3. марта 1946. оснивачком Скупштином у Коларчевој задужбини у присуству око 300 пријатеља Чехословачке. Друштво је поставило себи задатак да ради на „уознавању, зближавању, учвршћивању братства и одржавању што тешњих културних и друштвених веза између народа Југославије и Чехословачке”. Рад те прве Скупштине протекао је

⁵ Momčilo Pavlović, „Rad Društva poljsko-jugoslovenskog prijateljstva 1946–1948”, *Jugoslavija i Poljska u XX veku*, međunarodni tematski zbornik radova sa konferencije „Jugoslovensko-poljski odnosi u XX veku”, urednici prof. dr Momčilo Pavlović, dr hab. Andrzej Zaćminski i dr Pawel Wawryszak, (Beograd: Institut za savremenu istoriju (Beograd), Institut za istoriju i međunarodne odnose (Bidgość) i Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković” (Beograd), 2017), 203–225; Slobodan Selinić, „From Love and Cooperation to Rejection and Resentment: Yugoslav-Polish Cultural Cooperation 1945–1949”, *Poljska i Jugoslawia w stosunkach międzynarodowych po II wojnie światowej*, pod redakcją Momčila Pavlovicia, Andrzeja Zaczemskiego, Bydgoszcz, 2014, pp. 237–248.

у поздравним говорима југословенских и чехословачких представника.⁶ За председника је изабран Јосип Рус, потпредседник Президијума Народне скупштине. Осим Скупштине, која је била врховни орган и коју су чинили сви чланови, Друштво је имало и Управу (Управни одбор) и Суд части.⁷ Друштво је било веома активно. Организовало је свечане академије у част чехословачког националног празника, Масарика, годишњице потписивања Уговора о пријатељству, годишњице словачког устанка, затим се старало да се ови датуми и догађаји обележе и по републикама и да ове академије буду добро посећене, као и да посетиоци буду људи одани идеји сарадње двеју словенских земаља. Организовало је доласке, пријеме, ручкове и вечере за чехословачке културне, научне и друге јавне раднике, закуске за спортисте, гостовања чехословачке деце, затим и изложбе чехословачке уметности и чехословачких уметника, честитало рођендан чехословачким званичницима, доприносило развијању туристичке сарадње и добијало поклоне из Чехословачке (шећер, одећа и књиге), које је прослеђивало оним институцијама којима су били потребни. Чешку културу Друштво је ширило и тромесечним курсевима чешког језика.⁸ Братимљењу народа двеју земаља доприносило је и тиме што је организовало размену поздравних писама фабрика, народних одбора, друштава и универзитета Југославије и Чехословачке. Израз добрих политичких односа и жеље да они буду пресликани и на прожимање двају друштава у сфери културе, било је и оснивање двеју књижара – „Југословенске књиге” у центру Прага и „Орбиса” у центру Београда. Неупућеном странцу који би дошао у Београд или Праг било је довољно само да види места на којима су биле смештене две амбасаде и две књижаре, па да му буде јасно да су односи двеју земаља били најсрдачнији. У великој мери захваљујући раду ових културних удружења и књижара, југословенско и чехословачко друштво упознавали су се на изложбама, концертима, филмским представама, наступима фолклорних група, читањем превода књижевних дела итд.⁹

⁶ АЈ, 507/IX, СКЈ, IX, 22/III-1-166, документ 52; Милан Совиљ, *Упоштрави за недосијимим. Југословенско-чехословачке културне везе 1945–1959*, (Београд: Институт за нову историју Србије, 2012).

⁷ АЈ, 507/IX, СКЈ, IX, 22/III-1-166, документа 32, 34, 44.

⁸ АЈ, 507/IX, СКЈ, IX, 22/III-1-166, документа 8, 13, 31, 35, 36, 45, 47, 48, 49, 63, 89, 94, 135.

⁹ АЈ, 507/IX, СКЈ, IX, 22/III-1-166, 118, 154.

За разлику од Југославије, у Чехословачкој је деловало више друштава чији је циљ био да шире југословенски утицај и допринесу бољим односима двеју земаља (Савез пријатеља Титове Југославије у Прагу, Друштво пријатеља ФНРЈ у Братислави, Чехословачко-југословенско друштво за културне и господарске везе – предратна Лига, Југословенски Народни фронт). Деловала су засебно и често су била у лошим међусобним односима. Чехословачко-југословенско друштво за културне и господарске везе баштинило је традицију предратне Чехословачко-југословенске лиге. У њему су се налазили људи ненаклоњени новој власти у Југославији. Званичан југословенски став био је да Лигу после рата није требало обнављати, али је она ипак наставила делатност и радила на повезивању народа две земље, али не саобразно југословенским идеолошким постулатима.¹⁰ Пошто су југословенски представници сматрали да је Лига окупљала припаднике грађанског друштва, њој је парирано оснивањем Савеза пријатеља Титове Југославије јула 1945. у фабрици ЧКД у Прагу. Основали су га радници фабрике. Савез је организовао прославе југословенских празника, приредбе и предавања, слао је омладинске бригаде у Југославију, подржавао југословенску политику око Тршћанског питања и одржавао курсеве српско-хрватског језика.¹¹ У Братислави је оснивачка скупштина Удружења пријатеља ФНРЈ одржана 9. маја 1947. године, уз присуство представника државних органа, војске, културних и научних институција. У његовом руководству били су официри, писци, лекари, универзитетски професори, представници власти и омладине. Како је стајало у Правилима, Удружење је као циљ поставило „рад на продубљивању и учвршћивању пријатељских односа” између две државе ширењем економских, културних, књижевних, научних и уметничких веза њихових народа.¹²

Мрежа државних институција (министарства, Комитет за културу и уметност и други) и друштва за културну сарадњу старали су се да конкретна културна сарадња буде свестрана, али и политички пододна.

¹⁰ ДАМСПРС, ПА, 1945, ЧСР, ф. 6, д. 24, Пов. бр. 5798; Совиљ, *У њојрази за недосијижним...*

¹¹ АЈ, 314, ф. 3, ј. 14. Посланство ФНРЈ, Пов. бр. 131/46; ДАМСПРС, ПА, 1947, ЧСР, ф. 22, д. 10, 425975; Совиљ, *У њојрази за недосијижним...*

¹² ДАМСПРС, ПА, 1947, ЧСР, ф. 22, д. 7, 49794; ДАМСПРС, ПА, 1948, ЧСР, ф. 30, д. 6, 4795; АЈ, 507/IX, СКЈ, ЧССР, IX, 22/III-1-166, документа 40, 86.

Неговани су бројни видови сарадње у књижевности, уметности, кинематографији, науци...

Наступи југословенских књижевника, уметника, научника, сликара, диригената, ансамбала и других представника културног живота били су за нову југословенску власт и легитимизација државне и партијске политике и вид културне дипломатије. Шаљући уметнике у Чехословачку и Пољску, југословенске власти имале су свест о томе да их шаљу у земље дуге традиције културе, науке и уметности, па су се трудиле да пошаљу најбоље што је Југославија имала. Државна културна политика је, дакле, требало да буде спој идеолошке и политичке правоверности и високих уметничких вредности.

Пошто је, осим највишег уметничког нивоа, југословенски културни наступ морао да буде и идеолошки и политички подобан, то су слике, филмови, преведена књижевна дела, говори југословенских представника на отварању културних догађаја и манифестација проповедали раднички покрет, комунистичку идеологију и партију, заједништво југословенских народа, њихову борбу против фашизма, слободу, ударнички рад на обнови и изградњи земље, успехе у изградњи социјализма, Титов култ и сл.¹³

Класична музика је била онај сегмент уметности, који је био најмање под утицајем идеологије, али је Југославија и овом виду културног представљања земље у иностранству придавала велики значај, желећи да је заступају најбољи уметници. Зато су за гостовања у Пољској и Чехословачкој бирани најзначајнији уметници, који су тада и иначе представљали југословенску музичку уметност у свету. За Југославију је посебно важан догађај био фестивал словенске музике, који је одржан у Варшави од 8. до 16. новембра 1947. године. Југославију су представљали Хор Радио Београда, чланица београдске опере Анита Мезе, која је наступила 13. новембра певајући арије, и загребачки диригент Милан Хорват, који је 13. новембра дириговао извођење симфоније „Ероике” Стјепана Шулека, балет „Охридска легенда” Христића и оперу „Еро с оног свијета” Готовца и који је за свој наступ добио „најлепшу

¹³ Slobodan Selinić, „Jugoslovensko-čehoslovačko savezništvo 1946–1949” (Yugoslav-Czechoslovak Alliance Between 1946–1949), *Istorija odnosa između Čehoslovačke i Jugoslavije*, Zbornik radova iz konferencije čeških, slovačkih i srpskih istoričara, 24. V 2018, (Beograd: Ambasada Republike Slovačke u Republici Srbiji, Ambasada Republike Češke u Republici Srbiji, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, 2018), 41–49.

критику”.¹⁴ Пред пољским гледаоцима су у другим приликама наступали сопран Анита Мезе, баритон Станоје Јанковић, виолиниста Иван Пинкава, клавириста Иво Мачек, Хор Радио Београда, диригент Милан Хорват, члан београдске опере Александар Маринковић, челиста Мико Дорнер и други уметници. Маринковић је наступао у варшавској опери у „Проданој невести”, у Познањској опери у „Тоски” и „Беомима”, у Краковској опери у „Мадам Батерфлај”. Публика и критика су га примили „веома срдечно”. Пољски музички кругови оценили су да је он „искусан оперски певач, пријатног гласа и солидне школе”. Милан Хорват је током наступа у Варшави, Бидгошчу и Познању од 13. до 28. априла 1948. стекао наклоност пољске уметничке сцене диригујући пољске композиције, а пољски музичари оценили су да је „највиша, европска класа”.¹⁵ Југославија је најбоље уметнике слала и у Чехословачку, па је тамошња јавност посебно позитивно оцењивала наступе Јанигра, Мачека, Хорвата и Сакса на Прашком пролећу 1948, фолклорне групе „Јоже Влаховић”, извођења хорова „Иво Лола Рибар” и Радио Београда. Хор „Иво Лола Рибар” био је најбољи на на међународном омладинском фестивалу у Прагу у августу 1947.¹⁶

Чехословачка и Пољска су биле савезничке и пријатељске земље и представљале су важне карице у југословенској спољној политици, која је у годинама ратне инерције била прожета осећајем антифашизма и словенске солидарности против германске агресије, тако да је за Југославију био прихватљив само највиши уметнички ниво представљања тих држава на југословенској сцени. Отуда је из Чехословачке узвраћено концертима познатих виртуоза Јозефа Паленичека, Александра Плоцека, Алфреда Холечека, Милоша Садла, Франтишека Рауха, затим гостовањем Хора моравских учитеља, изложбом фотографија чешког и словачког вајарства, те посетама књижевника итд. Југословенска стручна јавност високо је оцењивала наступ чехословачких уметника. Јозеф Паленичек („најбољи представник младе генерације чешких композитора”) био је, према оцени савременика, „зрео и првокласан мајстор”. Гостовање Плоцека и Холечека оцењено је као „ретко

¹⁴ ДАМСПРС, ПА, 1947, Пољска, ф. 98, д. 11, Пов. Бр. 426018; АЈ, 314, ф. 3, ј. 10, Пов. Бр. 899, 1081.

¹⁵ Selinić, *From Love and Cooperation...*

¹⁶ Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovačko savezništvo 1946–1949*, исто.

уметничко уживање” и „уметнички доживљај првог реда” у тадашњем Београду.¹⁷

Први пољски уметници, који су после рата представили југословенској публици свој таленат и вештине, били су пијаниста Станислав Шпиналски и концертна певачица Марија Древњак. Југословенске власти су њиховом доласку придале велики значај, јер се радило о првом послератном гостовању пољских уметника у Југославији. Њихове наступе у лето 1946. југословенска критика је оценила позитивно. Шпиналски је био „тип пијанисте виртуоза” са „сигурним инстинктом” и „опробаним укусом”. Древњакова, која је певала обраде пољских народних песама, пољски и руски лид и оперске арије, оставила је утисак „невеликог, али пријатно обојеног и уједначеног младодрамског гласовног материјала”. Током 1947. године у Југославији су гостовали сопран Ева Бандровска Турска, тенор Леслав Финце, вилонисткиња Ирена Дубиска и пијаниста Лефелд Јиржи. Ева Бандровска била је стара познаница београдске публике, где је наступала још пре рата. Певањем арија француских оперских композитора, француских песама Дебисиа и Равела, пољских оперских песама и арија Шимановског, Рожицког и Шилова на београдској сцени у марту 1947, оправдала је репутацију високо цењене уметнице. „Њен глас, лирско-колоратурни сопран, сачувао је велики обим, уједначеност регистара, лепоту и пријатност тона и огромну скалу динамичних нијанси” – писала је југословенска штампа после њених наступа.¹⁸

У ликовној уметности кључан је био догађај југословенског дипломатско-културног наступа у двама словенским земљама, где је одржана по једна велика изложба („Уметност народа Југославије XIX и XX века” у Чехословачкој и изложба сликарства и вајарства народа Југославије XIX и XX века у Пољској). Пред чехословачком публиком су се нашла 343 сликарска, графичка и вајарска рада, која су представила југословенску уметност од романтизма и реализма до послератне уметности, док је пред пољском публиком изложено преко 300 слика, око 100 скулптура и око 100 графичких радова југословенских уметника, почев од романтизма и реализма, па до послератне уметности.

¹⁷ Slobodan Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2010).

¹⁸ Selinić, *From Love and Cooperation*, исто.

У Варшави је изложба приказивана од 8. марта до 8. априла 1948. године. Посетило ју је скоро 40.000 људи. Велики број посетилаца, углавном позитивне критике пољских уметничких кругова и велики одјек у пољској штампи учинили су да југословенски представници буду веома задовољни овим видом културног наступа своје земље у Пољској. О простору који је изложба добила у пољској јавности сведочиле су вести, чланци и репродукције са изложбе, који су били објављени у око 60 листова. Изложба је после Варшаве приказивана и у Кракову.¹⁹

Политички ставови нових југословенских власти били су заступљени у кинематографији више него у било којој другој грани уметности, јер је послератни филм био „моћно средство агитације, које је сликом и речи могло да пропагира идеје револуције”.²⁰ Југословенски послератни филмови представљени чехословачким и пољским гледаоцима били су веома прожети темама из рата и обнове земље. На Међународном филмском фестивалу у Маријанским Лазнима августа 1947. Југославију су представљали документарни филмови „1. мај 1947. у Београду” и „Истина о Пули”. Током 1947. и 1948. послати су и филмови „Смотра младости”, „Омладинска пруга”, „Деца народа”, „Партизанска болница”, „Славица”, „Живјеће овај народ”, „У име народа”, „Јулијска крајина” и др. Посебно се очекивало да ће чешка публика добро примити филм „Славица”, јер је говорио о Далмацији, за коју су многи Чеси били везани успоменама. Филм „Живјеће овај народ” доживео је своју премијеру у Прагу 2. марта 1948. у биоскопу „Севастопољ” у оквиру Фестивала словенске кинематографије. Југословени су били изузетно задовољни пријемом филма у чешкој престоници. Југословенски филмови „Омладинска пруга” и „Живјеће овај народ” приказани су 1948. и у словачким местима када је Словачко филмско друштво организовало „Дане словенског филма” ради јавног „манифестирања и пропагирања узајамности словенских народа на филмском пољу”.²¹ Пред Пољацима су приказиване филмске хронике „Балканијада”, „Маршал Тито у

¹⁹ АЈ, 314, ф. 12, ј. 45, Изложба југословенског сликарства и вајарства XIX и XX века.

²⁰ Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura, Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*, (Beograd: Rad, 1988), 213.

²¹ АЈ, фонд 180, Комитет за кинематографију, ф. 7, Списак наших филмова послатих у иностранство; АЈ, 314, ф. 3, ј. 14, Комитет за кинематографију, Пов. 62; АЈ, фонд 507/IX, СКЈ, ЧСР, 22/III-185; ДАМСПРС, ПА, 1948, ЧСР, ф. 28, д. 5, 44771, 43346, 44772; Перишић, *Од Сјаљина ка Саришу*, 265.

Хрватској” и „Смотра младости”, документарни филмови „Жива из Адрије”, „Јулијска крајина”, „Сјећање на Његоша”, „Нова земља”, „Свесловенска изложба”, „9. мај 1947. у Београду”, „Омладинска пруга Брчко–Бановићи” и „Први мај 1947. у Београду”.²²

Сарадња три словенске земље у области књижевности негована је узајамним посетама књижевника, књижевним вечерима, преводима дела, пропагандом у медијима. Нешто мање од пола године након што је рат утихнуо, у југословенској јавности пропагирана је пољска књижевност пригодним чланком поводом годишњице смрти песника Адама Мицкијевића (1798–1855). Пољски радио је 29. септембра 1947. емитовао емисију посвећену победи народног језика у југословенској књижевности.²³ Током октобра 1947. у Пољској је боравила група југословенских писаца и уметника (књижевници Вјекослав Калед, Десанка Максимовић, Исак Самоковлија и Блажо Конески и сликари Доре Клеменчић и Ђорђе Теодоровић), а из Пољске су пут Југославије кренули пољски писци Адам Важић, Тадеуш Боровски, Јозеф Мортон, Станислав Пиентак и Адолф Рудницки. Узајамне посете имале су већи политички него уметнички значај, па су писци, осим сусрета са својим колегама, велики део времена проводили обилазећи све оно што је оличавало прошлост Пољске и Југославије, али и оно што је служило величању послератних друштвених и политичких промена.²⁴ Објављивањем превода књига, одломака из књига и краћих текстова („цртица”) југословенских аутора пољски читаоци били су упознати са југословенским писцима и делима, који су тих година у Југославији били политички прихватљиви.²⁵ Током 1947. у Југославији је преведени „Непокорени град” и „Прах и пепео”, а 1948. пред југословенским читаоцима нашла су се дела пољских аутора Русинека, Ивашкијевића,

²² АЈ, 314, ф. 3, ј. 10, Везе са Пољском, Пов. бр. 145.

²³ ДАМСПРС, ПА, 1947, Пољска, ф. 98, д. 10, Пов. бр. 419628.

²⁴ ДАМСПРС, ПА, 1947, Пољска, ф. 98, д. 11, Пов. бр. 424260; АЈ, 314, ф. 19, ј. 75, Везе са Пољском, 5908.

²⁵ У Пољској су преведена дела: Назор, „С партизанима”; Андрић, „Травничка хроника”, „На Дрини ћуприја”, „Госпођица”; Ч. Миндеровић, „Облаци над Таром”; Воранц Прежихов, „Јамница”, Б. Ђопић, „Роса на бајонетима”; Дедијер, „Дневник”; Цанкар, „Приповетке”; Мате Ловрак, „Деца Великог села” итд. АЈ, фонд 315, Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ, ф. 41, ј. 103.

Жеронског и Налковске.²⁶ Нов подстрек представљању пољске културе, пре свега књижевности, у југословенској јавности дат је маја 1946. отварањем пољске читаонице у центру Београда. Југословени који су посетили изложбу илустрација пољске књиге, отворене 7. марта 1948. у Београду, имали су прилику да виде како су пољски уметници читаоцима дочаравали јунаке, сцене и догађаје из књига. Изложба је садржала око 300 цртежа, дрвореза и бакрореза.²⁷

Током септембра 1946. у Чехословачкој је боравила група југословенских писаца (Зденко Штамбук, Десанка Максимовић, Милан Богдановић, Душан Костић, Блажо Конески, Иво Фрол, Вјекослав Калеб, Виктор Смолеј, Марјан Павшић, Марко Марковић). Септембра и октобра 1946. у Југославији је боравило четворо писаца и уметника из Чехословачке – књижевник Карел Конрад, сликар Лев Шимак, песник Виљем Завада и Јозеф Костка. Боравили су око месец и по и обишли целу земљу. Почетком 1948. југословенски гост био је Андре Симоне, чешки публициста и уредник листа *Руде право* (*Rudé právo*). У Југославији му је посвећена изузетна пажња – почев од политичког нивоа на коме је примљен, па до представљања у јавности. У Дому совјетске културе у Београду 12. фебруара, а потом и у Скопљу и Загребу одржао је предавање „О напорима и циљевима напредних снага Чехословачке”. Пред чехословачким читаоцима појавио се велики број превода дела југословенских аутора, а Југославија се трудила да и овај вид наступа југословенске културе буде под строгим контролом, како у вези са писцима који ће бити преведени, тако и у вези са преводиоцима који ће их преводити.²⁸

Југославија је из рата изашла са разореном научном инфраструктуром и великим људским губицима, међу којима је било доста научника и студената. То је, уз жељу да одшколује кадрове неопходне за

²⁶ АЈ, 314, ф. 3, ј. 10; Исто, ф. 20, ј. 81.

²⁷ АЈ, 314, ф. 19, ј. 75, Везе са Пољском, 1481, 1876.

²⁸ Између осталих, преведени су „Госпођица”, „Травничка хроника” (Иво Андрић), „Смрт Смаил аге Ченгића” (Мажуранић), „Са партизанима”, „Три приче за децу” (Назор), „Ђеца мајке земље” (Ј. Павичић), „Ми смо за правичу”, „Или јесмо или нисмо”, „На траг у нафталин”, „Новеле” (С. Колар), „Очи” (М. Ристић), „Кајин пут” (М. Жицин), „Новеле” (Крлежа). Централни одбор Савеза словачке омладине издао је књигу М. Томчика „Нова Југославија”. Крајем година изашле су и књиге: „На Дрини ћуприја” (Андрић), „На сплавовима” (Инголић), „Висошка хроника” (Тавчар), „За правичу” (Славко Колар). АЈ, фонд 507/IX, СКЈ, ЧССР, 22/III-185; ДАМСПРС, ПА, 1949, ЧСР, ф. 21, д. 12, 4453.

изградњу земље у свим сферама живота, навело Југославију да после рата пошаље младе људе на школовање у иностранство. У том погледу однос према Пољској и Чехословачкој није био исти, јер је у Пољску послат мали број југословенских студената, док је Чехословачка, уз СССР и Француску, била држава са највише студената из Југославије. Реч је била о томе што је настављена предратна традиција, па је од 1945. до 1948. у Чехословачкој студирало више стотина југословенских студената и специјализаната.²⁹ На пољским универзитетима Југословена је било много мање (извори бележе да их је у септембру 1947. било 25).³⁰

Осим на редовним студијама и специјализацији, југословенски, пољски и чехословачки студенти размењивани су и системом феријалних пракси. Оне су вршене углавном током лета и подразумевале су боравак и стицање стручног искуства у фабрикама, рудницима или научним институцијама из одговарајуће струке. Током августа и септембра 1947. Пољска и Југославија су размениле групе од више десетина студената на феријалној пракси. Група пољских студената била је распоређена у југословенске привредне организације зависно од струке коју су студенти учили: били су на пракси у ливницама, рударству, металској струци и природним наукама широм земље (Марибор, Ниш, Трепча, Трбовље, Сплит, Загреб, Јасенице, Шибеник).³¹

Југославија је веома радо примала студенте, професоре, научнике и асистенте и из Чехословачке. Били су бројни и долазили су на феријалну праксу, одмор и стручно усавршавање. За Југославију је то био посебан вид културне дипломатије и ширења југословенског погледа на свет, јер су чешки и словачки учени људи на тај начин упознавали Југославију, њене народе, историју и културу. Интересовали су их архитектура и градитељство, живот, дијалектика, етнографија, социологија, економија и историја Словака у Југославији, демографске прилике, вегетација, клима, геологија, фауна, типови села и зграда у Далмацији итд. Неки од њих су по повратку у земљу оставили писани траг о свом боравку у Југославији. Стипендиста др Јан Фридецки из Братиславе пропагирао је југословенску културу и књижевност предавањима на

²⁹ Перишић, *Од Сјаљина ка Сарџу...*

³⁰ ДАМСПРС, ПА, 1947, Пољска, ф. 98, д. 11, Пов. бр. 424260.

³¹ АЈ, 315, ф. 8, ј. 19, 6166, 5583.

радију и текстовима у новинама и часописима (*Nová práca, Slovenské pohľady, Slovensko* и *Kultura*).³²

Сарадња у области науке остваривана је и узајамним посетама научних радника, разменом литературе и представљањем научних достигнућа путем предавања и учешћа на научним скуповима. Доцент др Крешимир Георгијевић боравио је 1947. године у Варшави и Кракову, и од Министарства просвете пољске добио 20 примерака школских читанки за слушаоце пољског језика на Београдском универзитету, па је иницирао да се из Југославије пошаљу књиге за учење српског и хрватског језика, и дела савремене књижевности. Др Стјепан Патакл, универзитетски професор и декан Филозофског факултета из Загреба, присуствовао је конгресу педагога и психолога у Варшави од 20. до 29. маја 1948. и одржао предавање „Одгој и школа у новој Југославији”.³³ Од 8. до 24. јуна 1948. у Пољској је боравио професор Јулије Бенешкић и одржао предавање на Варшавском универзитету. Говорио је о преводима са пољског на српскохрватски језик. Посетио је и Гдањск, Шћећин, Познањ, Вроцлав и Катовице.³⁴

И са Чехословачком је негована размена научних сазнања узајамним гостовањима научника и указивањем почастии одабранима по научним вредностима и политичкој подобности. Александар Белић је свечано промовисан за почасног доктора Карловог универзитета на Правном факултету 26. октобра 1946. Чехословачкој научној јавности одржао је четири предавања о језику, природи речи, задацима лингвистике и студијама источних језика у Југославији.³⁵ Професор словеначке историје на Универзитету у Љубљани др Милко Кос предавао је у фебруару 1947. о словеначкој историји и проблемима новије словеначке историографије, а професор Загребачког свеучилишта Антун Барац одржао је у марту 1948. три предавања у Прагу и два у Брну.³⁶ У априлу 1947. у

³² Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, 185–194.

³³ AJ, 315, ф. 54, ј. 131, Везе са Пољском, 3277, 11944.

³⁴ AJ, 314, ф. 3, ј. 10.

³⁵ AJ, 314, ф. 18, ј. 70, бр. 1257/46; Перишић, *Ог Сѣаљина ка Сарѣру*, 262.

³⁶ ДАМСПРС, ПА, 1948, ЧСР, ф. 27, д. 11, 47406; AJ, 315, ф. 55, ј. 136, Везе са Чехословачком 1946–1948; бр. 1262, 6958.

Београду је боравио чешки универзитетски професор Арношт Колман са супругом. Обишао је Београд, Загреб, Љубљану и Ријеку.³⁷

Сви ови облици културне сарадње били су у служби југословенске спољне политике и, у склопу ње, културне дипломатије. Доприносили су не само размени уметничких, културних или научних достигнућа већ и значајном ширењу сазнања југословенског друштва о чехословачком и пољском друштву, као и обрнуто.

Разлике и неразумевања

Иако су односи Југославије са Пољском и Чехословачком у првим послератним годинама били савезнички и прожети сарадњом, узајамно разумевање, познавање и љубав ипак нису били апсолутни. Југословенски комунисти су сматрали себе значајнијим од комуниста у другим источноевропским земљама, осим СССР-а, и били су спремни да им деле лекције и гледају их „са висине”, јер су били убеђени да су сами извојевали победу над окупатором и сами извели револуцију у рату. Југословенски комунисти су, за разлику од оних у Пољској и Чехословачкој, имали апсолутну власт већ од краја рата. Зато су неретко имали примедбе на недовољну одлучност и револуционарну свест пољске и чехословачке комунистичке партије, као и на писање тамошње штампе која, у условима опстајања грађанских странака пре потпуне победе комуниста, није била под пуном политичком контролом као у Југославији. Такође, југословенске власти су понекад биле незадовољне начином на који су југословенска стварност или култура били представљени у јавности Чехословачке и Пољске, што је делом проистицало из чињенице да пољски и чехословачки комунисти још нису имали неограничену власт, а тиме ни контролу над медијима и друштвом.

Југословенски представници су негодовали због садржаја предавања која је о југословенској култури држао Маријан Јакубец, професор Универзитета у Вроцлаву. Предавање „Нова југословенска књижевност”, које је држао на радију Вроцлав, Југословени су оценили као слабо и са нетачним подацима, док је предавање „О пољско-југословенским

³⁷ АЈ, 315, ф. 55, ј. 136, Везе са Чехословачком 1946–1948, број 7087, 712, 2656, 2433; Исто, ф. 10, ј. 32, Пов. бр. 353.

културним везама”, одржано 4. марта 1948. у Народном музеју у Варшави, било „веома опширно, али без одређеног политичког става, суво и незанимљиво”. Југословени су имали лепшу представу о својим народним песмама него што их је у предавању у Народном музеју у Варшави 18. марта 1948. описала др Софија Кавецка, професор Универзитета у Познању. Да лепа слика о другој држави, која је била наметана деловањем власти, није увек једнодушно примана у јавности, показало је и приказивање југословенског филм „Смотра младости” у Пољској. Док су га службеници управе безбедности прихватили са одушевљењем, реакције студената биле су другачије. Југословенски фискултурници, пејзажи и Тито измамили су симпатије, али су слике петокраке звезде и Стаљина изазвали негодовање, па и напуштање сале. На исти начин реаговали су и неки слушаоци предавања које је о Југославији одржао директор Пољског радија у Клубу радне интелигенције, јер су његови хвалоспеси о југословенској послератној стварности више личили на пропаганду него на објективно предавање.³⁸ Са друге стране, југословенски културни цензори били су веома ригорозни по питању политичке „чистоте” уметничких дела, јер је култура морала да служи политичким циљевима КПЈ. Разлике у приступу уметничком делу су се виделе када је маја 1948. диригент драме Народног позоришта Милан Ђоковић проценио да дело „Два позоришта” пољског писца Јежи Шаљавског има „несумњив књижевни квалитет”, али да не може бити изведено, јер је „његова тематика и сценска обрада таква да не одговара схватањима која данас ми проводимо у својој репертоарској политици”.³⁹ И у одлуци југословенских власти да са изложбе илустрација пољске књиге буде изостављено 30 експоната послатих из Пољске пресудни су били идеолошки и политички разлози: избачени су карикатура Молотова, са образложењем да би таква слика у Југославији изазвала „негодовање”, затим нацрти корица неких књига „из западно-европске, булеварске, детективске литературе”, као и неколико „изразито формалистичких, декадентних и реакционарних цртежа по типу западно-европске и америчке уметности, која извргава руглу човека, културу и напредак”.⁴⁰

³⁸ ДАМСПРС, ПА, 1947, Пољска, ф. 98, д. 11, Пов. бр. 424260; АЈ, 507/IX, СКЈ, Пољска, IV-1-82, документ 20.

³⁹ АЈ, 314, ф. 19, ј. 75, Везе са Пољском, 3436.

⁴⁰ АЈ, 315, ф. 2, ј. 5.

Оцењујући пољску културу политичким критеријумима, југословенски комунисти су заузели изразито негативан став према културном животу пољских грађанских слојева, који су сматрали „декадентним”. Посебно су били критични према грађанству Кракова, које су сматрали далеко заосталијим у односу на варшавско, оцењујући да је оно „успавано у окриљу 60 католичких цркава”. Из угла југословенских комуниста, Краков је био „сав огрезао у грађанским и малограђанским конвенцијама (...) Краков је мртав и успаван град (...) који живи у старим традицијама и успоменама и који је од данашњег живота и савремених културних приредби ограђен зидовима својих стародревних музеја и краљевских гробница”. Југословенски комунисти су и у пољској уметности видели црту „декадентног”, при чему тај термин није означавао уметничко, већ идеолошко вредновање пољског културног нивоа. Аташе за културу југословенске амбасаде у Пољској Србислава Ковачевић приметилa је да су пољски књижевници оцењивали своју књижевност високом оценом, сматрајући да она заузима „видно место у светској књижевности”, док је она уочавала да је пољска књижевност „под утицајем западне декадентне уметности”. Није јој се свидело ни лоше мишљење, које су пољски писци имали о совјетској уметности (закључили су да су совјетска књижевност и позориште „само пропагандни”, а музика „досадна”, са пуно понављања).⁴¹

Политички интерес је покретао културну сарадњу, али је могао и да је услови или спута. Југословенски научници били су чланови пољских научних установа, али је услов за то био да их југословенске власти оцене позитивно у политичком смислу. Професор историје из Љубљане Милко Кос изабран је за дописног члана Пољске академије наука тек када су југословенске власти дале позитивно мишљење о његовом држању током рата и после њега и сагласиле се да постане члан пољске академије. Међутим, академик и професор Природно-математичког факултета из Београда Јован Карамата није био политички подобан, па су у септембру 1948. југословенске власти одбиле да му дају дозволу за одлазак на конгрес пољских математичара у Варшави, иако је био „добар стручњак”.⁴²

⁴¹ AJ, 314, ф. 19, j. 75.

⁴² AJ, 315, ф. 10, j. 22.

Добри политички односи Чехословачке и Југославије и интензивна сарадња у свим областима културног стваралаштва нису могли да избришу неколико суштинских разлика између две државе, њихових друштава и положаја културе у њима. Док је за нову југословенску власт култура била део легитимитета саме власти, па је уметничким стваралаштвом требало подцртати оне вредности југословенске прошлости и тадашњег времена, на којима је власт градила свој ауторитет, а одбацити наслеђе које није припадало идеологији владајуће комунистичке партије, дотле је за Чехословачку култура била део традиције на коју је гледано са поносом. Док је Југославија своју културу на бројне начине свесно и добровољно совјетизовала, дотле су совјетски утицаји продирали у чехословачку културу, која је вековима била део западног наслеђа, превасходно из обзира политичке елите према потреби неговања добрих односа са великом силом, која је Чехословачкој донела слободу и која је остала на европској и светској позорници после рата као један од најутицајнијих чинилаца. Долазећи у Чехословачку, југословенски уметници су долазили у средину чију културу тадашњи југословенски представници нису увек позитивно схватили. Такође, она није била ни тако политички ни идеолошки монолитна и усмеравана из једног партијског центра као југословенска. Гледајући чехословачку културну сцену погледом обликованим на својим идеолошким поставкама, поједини југословенски представници у Чехословачкој прилепили су јој епитет „декадентна”, не слажући се са њеном недовољном идеолошком чистотом. Ма колико то не било тачно, Југословени су тадашњу чехословачку културу, с обзиром на то да је у великој мери баштинила наслеђе са Запада, сматрали наизма и мање вредном у односу на актуелни тренутак у југословенској култури, у којој су били форсирани совјетски модели, који су имали више политичку и идеолошку него уметничку вредност. Наглашено негативан став према тадашњем културном животу Чехословачке испољавао је аташе Зденко Штамбук. За културни живот словачке престонице посебно нису имали лепих речи у југословенској амбасади у Прагу. Амбасадор Дарко Чернеј и аташе Штамбук гледали су на Братиславу слично као југословенски представници у Пољској на Краков, сматрајући је за град „приличног мртвила”. За

„буржоазију” у Братислави, у коју су у великој мери убрајали и културне раднике, сматрали су да „живи од пијанки и физичких задовољстава”.⁴³

Један од видова културног прожимања, који је био понајвише изложен неразумевању духа друге културе, било је извођење дела југословенских аутора у режији чехословачких уметника. Ма колико се трудили да југословенску уметност својој публици прикажу у лепом светлу, чехословачки извођачи су неретко разочаравали југословенске посматраче. Коњовићева опера „Коштана”, изведена је у Народном позоришту у Братислави 10. априла 1948. године. Мада је, према извештају југословенског конзулата, интересовање било велико, сала пуна, публика одушевљена, а руководство позоришта уложило много рада и љубави да би опера била изведена на најбољи начин, југословенски конзул у Братислави Иван Махуља замерао је извођачима да „режисер није у дубини упознао карактер целе опере”, као и да фолклор није верно дочарао југословенску уметност.⁴⁴ Још је незадовољнији био Зденко Штамбук због извођења „Симфонијског кола” Готовца, које је 26. маја 1948. у Народном позоришту у Прагу извела група од четири балета. У њиховом наступу је видео доказ да ни у словенским земљама не схватају југословенски фолклор.⁴⁵ Сеоско позориште представило је 28. марта 1949. у Прагу драму Матеје Бора „Ноћ”, али је, по оцени југословенске амбасаде, представа била „слаба, дилетантска”. Дан раније извођен је комад Гене Сенечића „Спис бр. 516”, што је такође критиковано, јер је Сенечић био означен као „проушастшки елеменат”, па је то за Југославију била „популаризација усташког писца”.⁴⁶

⁴³ Негативан став југословенских представника према словачкој уметности дошао је до изражаја и када је у марту 1948. у Братислави отворена изложба „Сто година словачке ликовне уметности”. Штамбук је сматрао да су Словаци ту изложбу направили „на основу наше идеје и нашег искуства”. Осим тога, „изложба је била врло непотпуна, јер Словаци нису успели да извуку најбоље своје слике из приватних станова и збирки”. АЈ, 314, ф. 3, ј. 9, Пов. 144; ДАМСПРС, ПА, 1947, ЧСР, ф. 22, д. 20, 425249; Исто, ЧСР, 1948, ф. 28, д. 4, 4871.

⁴⁴ АЈ, 314, ф. 18, ј. 74, број 1066.

⁴⁵ За костиме је рекао да су „кабаретско-кичерски”, да од народних плесова није остало ништа: ни кораци, ни ритам, ни темперамент. Штавише, сматрао је да је наступ чешких уметника био „потпун фалсификат који су извођачи узалуд настојали да офарбају истином звиждећи и ијујучући преко мере тамо где наш сељак дискретно и културно кратким звиждуком или повиком акцентира и расположење и ритам”. АЈ, 314, ф. 3, ј. 14, Амбасада ФНРЈ, Извештај бр. 38/48.

⁴⁶ ДАМСПРС, ПА, 1949, ЧСР, ф. 21, д. 5, 46692.

Са друге стране, Чехословачку су погађали поједини текстови у југословенској штампи о чехословачком филму. За разлику од југословенског, он није био израз идеолошки и партијски строго диригованог правца у филмској уметности, па је чешка кинематографија наишла на осуду загребачког *Народној лисџи* и љубљанских листова *Људска љравица* и *Словенски љорочевалец*, који су се ишчуђавали над степеном „еротике” и „порнографије” која је, само пар година после стравичног рата, избијала из ових филмова. Такође, критиковали су праксу чешког, али и уопште западног филма, да збија шале са грађанским друштвом, али до нивоа да му тај напад не нашкоди.⁴⁷

О неразумевању културе, обичаја и менталитета другог, али и о улепшавању слике другог у јавности зарад политичких потреба, сведочи и гостовање певачког друштва „Коло” из Шибеника у Чехословачкој и „Хора моравских учитеља” у Југославији. Писање чехословачке штампе о наступима југословенских уметника често је зависило од тога којој је политичкој опцији лист припадао. Пример за то био је чланак „Коло” објављен 30. октобра 1946. у *Свободним новинама* (*Svobodné noviny*, издање за Брно), органу чешке Народне социјалистичке партије. Лист је поредио политичке и економске прилике у Југославији и Чехословачкој, али на штету Југославије.⁴⁸ У исто време, у октобру 1946. у Југославију је дошао Хор моравских учитеља. Обишли су Загреб, Сарајево, Ниш, Скопље, Београд. Био је то део својеврсне уметничке размене, јер је у замену пут Чехословачке кренуо ансамбл „Коло”. Гостовање Хора моравских учитеља у Југославији остало је упамћено по инцидентима које су правили извођачи, мада југословенска јавност о њима није била обавештавана. Непријатне ситуације скривене су од очију обичног грађанина Југославије, а он се из штампе могао информисати само о позитивним стварима везаним за наступ уметника из, тада још увек, братске и пријатељске словенске земље. Стварност, међутим, није била

⁴⁷ Národní archiv [у даљем тексту NA], Praha, fond 787, Ministerstvo informací, karton 224, ч. j. 445.

⁴⁸ Гости из Југославије описани су као „високи, црне косе, оштрих црта са опаљеним лицима како их је одгојио тврди партизански живот или патња по концентрационим логорима”. Чешке новине су преносиле да су били обучени као уреднији чешки радник када иде на посао, па је лист сматрао да су Чеси за њих били богаташи. Лист је оптужио Југословене да су нудили цигарете у замену за робу која је у Југославији ретка и „на коју тако са чежњом чека његова мајка, жена и девојка”. АЈ, 314, ф. 3, j. 14, Писмо амбасаде ФНРЈ, Пов. бр. 1313; Министарство иностраних послова, Пов. бр. 13731.

позитивна и лепа. У изворима је остало забележено да су уметници из Чехословачке иритирали своје домаћине „претераним захтевима” у вези са храном, смештајем и девојкама за забаву, самовољним нарушавањем унапред договореног плана и програма пута и концерата, продајом шећера и заменом за цигарете, али и својим политичким ставовима.⁴⁹

Тако су гостовања „Кола” у Чехословачкој и Моравских учитеља у Југославији, једним делом, обележена непријатним сценама. Део чехословачке штампе је наступ „Кола” пропратио врло погрдним речима, а југословенске власти биле су прилично непријатно изненађене неким поступцима гостију из Чехословачке. Укупан утисак био је далеко од срдчности, сарадње, братства и пријатељства, идеала који су тада јавно истицани у наступима званичника двеју држава.

*

Након сукоба Југославије и ИБ-а 1948, југословенско-пољски и југословенско-чехословачки односи кренули су силазном линијом на свим пољима – почев од политике, преко економије, па до културе. Кулминација тог процеса било је отказивање уговора о пријатељству, које су Пољска и Чехословачка, синхронизовано са другим земљама ИБ-а, отказале у јесен 1949. године. Тиме је сарадња у свим областима живота прекинута, а године сарадње замениле су године непријатељства. Пропагирање једне државе у јавности друге уступило је место пропагандном рату, у коме су размењиване оптужбе и увреде. Савезници и словенска браћа су постајали непријатељи. Тих година, све до обнове сарадње средином педесетих, није било места за културну дипломатију.

⁴⁹ Углед у очима југословенских власти највише су нарушили захтевом да на концерту у Загребу пре сваке песме читају на српско-хрватском језику многобројне религиозне песме, и то непосредно после суђења Степинцу. Сви ови иступи учинили су да у очима југословенских власти добију епитет групе „без довољне дисциплине и без довољно политичке свести”. Стога је Комитет за културу и уметност тражио од својих колега из дипломатије да обрате пажњу да у Југославију доводе само оне уметнике који су имали уметнички квалитет, али и политичко држање које би, према тадашњим владајућим нормама, било исправно. АЈ, 314, ф. 3, ј. 14, Строго пов. 371; Исто, ф. 18, ј. 74, број 3693; Милан Савиљ, „Југословенско-чехословачка сарадња у области уметности 1945–1948. године”, *Годишњак за друштвену историју*, 1–3, 2005, 157/158; *Културна политика Југославије 1945–1952*, зборник докумената, приредили др Б. Докнић, М. Ф. Петровић и И. Хофман, (Београд: Архив Југославије, 2009), II/298, 299.

Sources and Literature:

Arhiv Jugoslavije: fond 314, Komitet za kulturu i umetnost pri Vladi FNRJ; fond 315, Komitet za škole i nauku pri Vladi FNRJ; fond 15, Prezidijum Narodne skupštine FNRJ; fond 507, SKJ; fond 180, Komitet za kinematografiju.

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije: fond Politička arhiva.

Národní archiv, Praha: fond 787, Ministerstvo informací.

Bieganski, Zdzisław. „Polsko-jugosłowianskie relacje kulturalne w latach 1945–1948”. *Polska i Jugosławia po II wojnie światowej*, pod redakcją Momčila Pavlovicia, Nebojšy Stamboliji, Andrzeja Zaćminkiego, Bydgoszcz, 2016, 275–296.

Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura, Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*. Beograd: Rad, 1988).

Dragišić, Petar. *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944–1949*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2007.

Kulturna politika Jugoslavije 1945–1952. zbornik dokumenata, priredili dr B. Doknić, M. F. Petrović i I. Hofman. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2009. (Cyrillic)

Murashko, Galina P. and Albina F. Noskova, „Stalin and National-Territorial Controversies in Eastern Europe, 1945–1947”, Part 2, *Cold War History*, Vol. 2, No. 1, October 2001, 145–157. 156.

Pavlović, Momčilo. „Rad Društva poljsko-jugoslovenskog prijateljstva 1946–1948”, *Jugoslavija i Poljska u XX veku*, međunarodni tematski zbornik radova sa konferencije „Jugoslovensko-poljski odnosi u XX veku”. urednici prof. dr Momčilo Pavlović, dr hab. Andrzej Zaćminski i dr Pawel Wawryszak. Beograd: Institut za savremenu istoriju (Beograd), Institut za istoriju i međunarodne odnose (Bidgość) i Društvo istoričara Srbije „Stojan Novaković” (Beograd), 2017, 203–225.

Perišić, Miroslav. *Od Staljina ka Sartru. Formiranje jugoslovenske inteligencije na evropskim univerzitetima 1945–1958*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008. (Cyrillic)

Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988*. Beograd: Nolit, 1988.

Selinić, Slobodan. *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2010.

- Selinić, Slobodan. "From Love and Cooperation to Rejection *and* Resentment: Yugoslav-Polish Cultural Cooperation 1945–1949". *Polska i Jugosławia w stosunkach międzynarodowych po II wojnie światowej*, pod redakcją Momčila Pavlovicia, Andrzeja Zacminkiego, Bydgoszcz, 2014, 237–248.
- Selinić, Slobodan. „Jugoslovensko-čehoslovačko savezništvo 1946–1949.” (Yugoslav-Czechoslovak Alliance Between 1946–1949). *Istorija odnosa između Čehoslovačke i Jugoslavije*, Zbornik radova iz konferencije čeških, slovačkih i srpskih istoričara, 24. V 2018. Beograd: Ambasada Republike Slovačke u Republici Srbiji, Ambasada Republike Češke u Republici Srbiji, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, 2018, 41–49.
- Sovilj, Milan. U potrazi za nedostižnim. Jugoslovensko-čehoslovačke kulturne veze 1945–1959. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2012. (Cyrillic)
- Milan Sovilj, „Jugoslovensko-čehoslovačka saradnja u oblasti umetnosti 1945–1948. godine”, *Godišnjak za društvenu istoriju*, 1–3, 2005, 147–169. (Cyrillic)
- Vostočnaja Evropa v dokumentah rossijskih arhivov 1944–1953. Moskva – Hovosibirsk: Sibirskij hronograf*, 1997. (Cyrillic)
- Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945 – 7. jul 1948)*, priredio Branko Petranović, Beograd: Arhiv Jugoslavije, Službeni list SRJ, 1995.

Summary

Slobodan Selinić

Allyship and Differences: Yugoslav Cultural Policy towards Czechoslovakia and Poland from the End of World War II to the Yugoslav-Soviet Split

Yugoslavia's cultural diplomacy in the early years after World War II served the country's foreign policy and the ideological dogmas of the Communist Party. This means that one of its goals was comprehensive cooperation with Slavic countries and the propagation of the communist regime's political views.

Yugoslavia's relations with Czechoslovakia and Poland, which, like Yugoslavia, had been victims of fascism and members of the anti-fascist coalition during the war, were ally-like and friendly. Yugoslavia sought to establish extensive cooperation with these Slavic countries across all branches of culture and scholarship (literature, film, music, visual arts, exchange of scientists, student education, etc.). Therefore, for performances and presentations in Poland and Czechoslovakia, artists, scientists, and writers who met two criteria were chosen: professional excellence and political alignment with the new Yugoslav authorities.

Although cooperation with these two countries was intensive and very substantive, there were also differences among them. In the early postwar years, in Poland and Czechoslovakia, the communists did not wield absolute power like in Yugoslavia. The Yugoslav regime was sometimes dissatisfied with how Yugoslav reality and culture were represented in the Czech and Polish public sphere, partly because political parties, media, and intellectuals with non-communist affiliations continued to work in these countries. The Yugoslav communists held negative views on the lifestyle and cultural output of Polish and Czechoslovak civilian strata.